

Croatica XXIII/XXIV (1992/1993) – 37/38/39

Izvorni znanstveni članak

Snježana Kordić

**DETERMINATOR KAO ZNAK
RESTRIKTIVNOSTI/NERESTRIKTIVNOSTI RELATIVNE
REČENICE U HRVATSKOM JEZIKU**

UDK 808.62-56

U članku se promatra povezanost dvaju tipova odredaba unutar nominalne sintagme pri određivanju opsega referencije imeničkog pojma. Konkretno, ispituje se kakav utjecaj ima determinator na tumačenje relativne rečenice kao odredbe koja sužava opseg referencije imeničkog pojma odnosno na tumačenje relativne rečenice kao odredbe koja ne mijenja opseg referencije imeničkog pojma.

I. Osnovni pojmovi

U ostvarivanju svojstva *nominalne sintagme* (jezične jedinice koja ime-
nuje i/ili ukazuje na predmete i pojave) da može imati određen opseg
referenata sudjeluju i *determinator* i *relativna rečenica*. *Determinator* je
funktionalni razred¹ u koji se svrstava onaj član *nominalne sintagme* koj-
im se iskazuje tip referiranja. Taj tip referiranja može biti pokaznost,
posvojnost, neodređenost, općost ili odričnost, ovisno o tome da li se u
uloži determinatora pojavljuje pokazna, posvojna, neodređena, opća ili
odrična zamjenica. *Relativna rečenica* (RR) je zavisna rečenica čiji sadr-
žaj unutar nominalne sintagme pobliže određuje sadržaj imeničkog poj-
ma uz koji je RR uvedena. Zbog takve uloge svog sadržaja RR se svrstava
u funkcionalni razred *atributa*. Kao i ostali atributi, i RR se s obzirom
na učinak koji pobliže određivanje imeničkog pojma ima na opseg refe-
renata tog imeničkog pojma može podijeliti na dva tipa: (I) *restriktivni*,
koji suživa opseg referenata imeničkog pojma, (II) *nerestriktivni*, koji ne
utječe na opseg referenata imeničkog pojma. Razliku između nominalne
sintagme s restriktivnom RR-om i nominalne sintagme s nerestriktivnom
RR-om ilustriraju primjeri (1) i (2) te shematski prikazi tih nominalnih
sintagma u (3):

- (1) No da Hrvatska postane tržište za naše domaće proizvode i
da naša trgovina bude samosvojna, potrebno je i nužno da
domaći proizvođači i trgovci poluče [NS^{SVE}Det ONE^{Det} [N^{VRLI}-
NE^{Sup} KOJE RESE TUDJINCE At.1] (...)]². (nVIO,V,3:1)

- (2) [NS [NS^{SVI}Det TI^{Det}[N REZERVISTE^{Sup}]] [KOJI SU VEĆIM DIJELOM OTCEVI OBI-
TELJI At.] moraju ostati pod puškom. (nRNL,R,103:2)

(3) restriktivna relativna
konstrukcija	nerestriktivna relativna
konstrukcija
<pre> NS / \ Det N / \ Sup RRR </pre>	<pre> NS / \ NS NRR / \ Det N </pre>

¹ O determinatoru kao funkcionalnom razredu, o nominalnoj sintagmi, o drugim funkcionalnim razredima unutar nominalne sintagme (supstantivu, atribut) te o nominalu više v. u Kordić (1992).

² Kratice u primjeru znače: NS = nominalna sintagma, Det = determinator, N = nominal, At = atribut, Sup = supstantiv. U ovom primjeru, kao i u svim sljedećim primjerima, velikim su slovima ispisivani antecedent i RR. *Antecedent* (A) je jezična jedinica na koju RR upućuje. RR i A zajedno čine *relativnu konstrukciju*. Jezična jedinica koja ima ulogu veznika RR-e naziva se *relativizator*. Ako primjer sadrži i zavisnu rečenicu kojoj RR otvara mjesto, ta rečenica pisana je kurzivom.

Kako se vidi iz (3), restriktivna RR (RRR) zajedno sa svojim A-om tvori jedinicu koja kao cjelina podliježe determinaciji. To znači da se na imenički pojam prvo primjenjuje atribucija, potom determinacija i tek tada imenički pojam i njegova referencija bivaju potpuno određeni. Za razliku od RRR-e, nerestriktivna RR (NRR) ne tvori sa svojim A-om cjelinu koja bi podlijegala determinaciji. Umjesto toga, na imenički pojam prvo se primjenjuje determinacija. Time imenički pojam i njegova referencija bivaju potpuno određeni. Atribucija, koja se tek potom primjenjuje, donosi dodatnu informaciju, ne utječući na određenost imeničkog pojma i njegove referencije.

2. Cilj rada

Cilj je ovoga rada istražiti koliko je pojavljivanje pojedine jedinice u ulozu determinatora povezano s restriktivnošću/nerestriktivnošću RR-e. O ovoj problematici u literaturi se pronalazi da općenito neodređeni i opći determinatori zahtijevaju restriktivnu odredbu (Smith, 1964 : 38; Lehmann, 1984;264). Analizom korpusa provjerit će se da li navedena tvrdnja vrijedi za hrvatski jezik. Dosad se o ovoj problematici u hrvatskom jeziku nije pisalo. Na nekoliko mjesta je samo usput spomenuto: da pokazni determinator *onaj* dolazi uvijek ispred RRR-e, neodređeni determinatori *neki* i *jedan* ispred NRR-e (Dmitriev, 1961-62, 364); da zamjenica uz imenički pojam stvara podsjetnički kontekst i tako utječe na nerestriktivnost RR-e (Grickat, 1967, 42); da opći determinatori *svi* i *svaki* dolaze ispred RRR-e (Raguž, 1990, 66). Ovim radom obuhvatit će se i navedeni determinatori i svi ostali determinatori koji se u korpusu pojavljuju u istoj nominalnoj sintagmi s RR-om.

3. Korpus

Korpus prikupljen za ovaj rad obuhvaća 2774 RR-e iz svih funkcionalnih stilova pisanoga jezika (znanstvenog, književnog, novinskog, administrativno-pravnog) s početka XX. stoljeća, uključujući i jedan manji dio prikupljen iz govorenog jezika, zabilježenog stenografskim zapisnikom govora. Uvid u korpus pokazuje da je udio restriktivnih i nerestriktivnih RR-a u pisanom jeziku podjednak – 50 % : 50 %. Po funkcionalnim stilovima to izgleda ovako: u znanstvenom je stilu odnos RRR-a naspram NRR-a 43 % : 57 %, u književnom stilu 49 %:51 %, u naovinskom stilu 51 %:49 %, u administrativno-pravnom stilu 57 %:43 %. U govorenom je jeziku (govor zastupnika u Saboru) odnos restriktivnih i nerestriktivnih RR-a 61 % : 39 %. Izrazitija restriktivnost govorenog jezika može se objasniti time što se u govoru teži jednostavnijem izražavanju i kraćim rečeničnim konstrukcijama, pa se mnoge rečenice koje bi u pisanom jeziku bile NRR-e u govorenom jeziku ostvaruju kao nezavisne rečenice. Među stilovima pisanoga jezika najrestriktivniji je administrativno-pravni stil, što je razumljivo uslijed funkcije tog stila da precizno

određuje i razgraničava. Najnerestriktivniji je znanstveni stil jer je on najviše usmjeren dodatnom objašnjavanju.

4. Analiza korpusa

Determinatori se prema svom stalnom sadržaju mogu podijeliti u nekoliko grupa: pokazne, posvojne, neodređene, opće i odrične determinatore. Grupe se međusobno razlikuju i po količini određenosti koju svojim stalnim sadržajem pridaju referenciji imeničkog pojma. Stoga se razlikuju i po tome da li se s njima u nominalnoj sintagmi češće javlja RRR ili NRR. Unutar pojedine grupe determinatora također postoji raslojenost, koja je rezultat razlike u sadržaju među determinatorima.

4.1. Pokazni determinatori

Pokazni determinatori ili ukazuju direktno na referenta nominalne sintagme izvan teksta ili upućuju na dio teksta gdje se taj referent eksplicitno određuje odnosno spominje.

4.1.1. Pokazni determinator *ovaj*

Pokazni determinator *ovaj* ukazuje na nekoga ili nešto u neposrednoj blizini govornika odnosno upućuje na dio teksta u blizini nominalne sintagme kojoj *ovaj* pripada. Budući da blizina podrazumijeva određenost, to svojstvo determinator *ovaj* pridaje, kao dio svog stalnog sadržaja, imeničkom pojmu. Zato RR koja se odnosi na isti imenički pojam biva nerestriktivnom:

- (4) Primili smo OVU KNJIŽICU, KOJU JE STAREŠINSTVO SPOMENUTE BLAGAJNE U JESENICAM DALO ODŠTAMPATI PRILIKOM NJEZINOG DESETGODIŠNJEG DJELOVANJA (1899.–1909.).³ (nRNL,R,104:1)
- (5) (...) ali mi držimo, da je to POSLIJE OVE SVJEDOČBE SIROMAŠTVA, KOJU JE SAMO SEBI IZDALO »HRVATSKO PRAVO«, posvema suvišno. (nO,Z,250:2)
- (6) No i MIMO OVU DVOSTRUKU SVRHU – KOJA JE OSNOVANA NA MATERIJALNOJ POTREBI – moderna žena traži još nešto u današnji dan. (kJT:324)
- (7) OVA STRAŠNA SREDSTVA, KOJIMA SE SLUŽIO TIETKOM SVOJE KORUMPIRAJUĆE I KRVAVE VLADE, izbila mu revolucija iz šaka. (nRNL,R,103:1).

³ Svim primjerima relativnih konstrukcija koji se navode kao ilustracija zajedničko je: A sadrži imenicu; RR je postponirana u odnosu na A; A i relativizator su u kontaktnom položaju; relativizator je relativna zajednica *koji*. Takve relativne konstrukcije jesu i najučestalije u hrvatskom jeziku. Međutim, potrebno je naglasiti da determinatori imaju isti utjecaj na restriktivnost/nerestriktivnost RR-e i kad relativna konstrukcija nema sva navedena svojstva.

U analiziranom korpusu ne pojavljuje se nijedan primjer koji bi u istoj relativnoj konstrukciji sadržavao i determinator *ovaj* i restriktivnu RR-u.

4.1.2. Pokazni determinator *taj*

Pokazni determinator *taj* ukazuje na nekoga ili nešto u blizini sugovornika. Kako se za sugovornika pretpostavlja da je blizu govornika, onda je i ono što je blizu sugovornika određeno i govorniku i sugovorniku. Značenje determinatora koje proizlazi iz njegove »pokazivačke« upotrebe u govornoj situaciji, determinator zadržava i kad upućuje na dio u tekstu. Upućivanjem na nešto blizu determinator *taj* pridaje referentu imeničkog pojma određenost. Stoga RR koja slijedi u istoj nominalnoj sintagmi ima ulogu nerestriktivne odredbe:

- (8) Neka nam niko ne zamjeri lokalni patriotizam, ako se veselimo, što je TAJ ČOVJEK, KOJI JE I NEVJERNE TOME RAZUVJERIO, Dubrovčanin (...). (nD,D,2:1)
- (9) (...) priznalo se ovim imenovanjem, da je TA PREDRASUDA, KOJA JE BILA SKORO POSTALA DRŽAVNIM PRINCIPOM, iz osnova pogrešna. (nD,D,2:1).
- (10) Slika TE SESTRICE, KOJA PO KIŠI I BLATU PRATI OCA, da skupi nešto »za lijes« mrtvomu bratu (...). (KIV:14)
- (11) TO SHVAĆANJE UTJECAJA ROTACIJE, KOJE JE DOVE KASNIJE UOPĆENIO, vladalo je u meteorologiji preko 100 godina. (zŠŠ:180)

Analizirani korpus ne sadrži nijedan primjer s determinatorom *taj* i restriktivnom RR-om. Da je determinator *taj* uvijek znak određenosti referencije imeničkog pojma, potvrđuje i njegova upotreba uz ponovljenu imenicu. Naime, kad se imenica iz A-a koji ne sadrži determinator *taj* ponavlja nakon RR-e bilo zato da bi se uspostavila koherencija nadređene rečenice narušena umetnutošću RR-e bilo zbog drugih razloga, uvijek se uz ponovljenu imenicu pojavljuje determinator *taj*. Njegova uloga jest da anaforičkim upućivanjem poveže imenicu uz koju se nalazi s prethodno izrečenom leksički identičnom imenicom. On je znak da te imenice imaju jednak sadržaj i jednaku referenciju:

- (12) Kod nas MISAO, NEDVOJBENO UMJERENA, KOJU U CIELOJ EVROPI SMATRAJU NEČIM SVAGDANJIM I OBIČNIM, – kod nas je *ta misao* zasjela u spisateljevoj glavi kao kolac. (zAS:VI)
- (13) GOSPODA, KOJA SU NEKOĆ SAČINJAVALA SKRAJNU LJEVICU, *ta gospoda*, koja nekoć nisu htjela ni čuti o tom, da votiraju proračun zemaljskoj vladi, koju je postavljala mađarska vlada ovamo, *ta gospoda* danas bore se za agende *te vlade*, *ta gospoda* danas ono, što su porušila, opet na svojim leđjima dižu – a narodu pokazuju, da je to na njegovu korist i napredak. (gGZH:6)

4.1.3. Pokazni determinator *onaj*

Pokazni determinator *onaj* ukazuje na nekoga ili nešto udaljeno i od govornika i od sugovornika. Udaljenost podrazumijeva potrebu za preciznijim određivanjem, pa je, kada se determinator *onaj* koristi za upućivanje u tekstu, RR nakon njega restriktivna:

- (14) Jednako je tragična kao i gornja, to razumijevamo ONAJ POKLIK, KOJI JE PAO U JEDNOM NAŠEM DNEVNIKU: »O kontrolo Europe ne primiči nam se sada!« (nRNL,R,103:1)
- (15) Mi to naročito sumnjamo ZA ONU ANOMALIJU, KOJA SE KOD NAS ZOVĖ JEZIČNO PITANJE, i koju bi sigurno novi namjesnik kao narodni čovjek u narodnom smislu riješio. (nD,D,2:1)
- (16) Ne mogući bo »dično« oboriti i onako omalovažiti mojih navoda u članku, što je izišao u »Obzoru« pod naslovom »Faktična magjarizacija u Slavoniji«, počelo se vraćati NA ONE BLJUVOTINE, KOJE JE NEKO DUGOUHO ČELJADE JOŠ ONOMADNE U POŠTOVANOM »DIČNOM« PROTI MENI IZRIGALO. (nO,Z,250:3)
- (17) ONA GOSPODA KOJA ŽELE PRISUSTVOVAT KOD IZLETA, neka se pravodobno prijave kod društvenog čuvara. (nRNL,R,103:2)

U primjerima u kojima nominalna sintagma sadrži i determinator *onaj* i RR-u, poput (13)-(17), pojavljivanje determinatora *onaj* znak je da će se izvršiti odabiranje podskupa referenata na osnovi kriterija koji u nastavku nominalne sintagme donosi RR. Semantika odabiranja, svojstvena determinatoru *onaj*, ponekad je istaknuta i formalno-gramatičkim sredstvima:

- (18) Sada se Veliko-Poljaci sastanu dne 25. novembra 1382. u Radomskom na sabor, na kojem zaključiše, da će biti vjerni i poslušni ONOJ OD KĆERI LJUDEVITOVIIH, KOJA ĆE KAO OČEVA NASLJEDNICA MEĐU NJIIH DOĆI i ostati. (zFŠ:26)

Semantika odabiranja determinatora *onaj* toliko je jaka da dovodi u pitanje nerestriktivnost RR-e i u situaciji kada je A vlastita imenica:⁴

- (19) Nema sumnje, da će se družbinom pozivu i Hrvatska i Slavonija, a hoće i Dalmacija, ONA DALMACIJA, U KOJOJ TAKO ŽIVO ODJEKUJE SVAKI KUCAJ VELIKOGA NARODNOGA SRCA. (nN,Z,178:2)

Analiza korpusa pokazuje da determinator *onaj* u pravilu uza se veže RRR-u. Ali, kako je determinator *onaj* u korpusu sedam puta učestaliji

⁴ Tvrdnju da se uz A koji je vlastita imenica uvijek pojavljuje NRR nalazimo u Dmitriev (1961-62,364), Smith (1964, 38), Maček (1975, 29), Topolińska (1981, 8), Lehmann (1984, 264), Raguž (1990, 66), Katičić (1991, 377).

od determinatora *ovaj* ili *taj*, mogu se za taj determinator pronaći i primjeri koji odstupaju od navedenog pravila. Samo je nekoliko takvih primjera, u kojima semantika odabiranja determinatora *onaj* biva poništena drugim činiocima – brojnošću odredbi u A-u i/ili znanjem o izvanjezičnoj stvarnosti:

- (20) Novi namjesnik nije plemić, nema ni minimuma plemstva ONO »VON«, KOJE SE UVIJEK SMATRALO KAO NEOPHODNO POTREBAN OBOL ZA ULAZAK U HAD AUSTRIJSKE VIŠE BIROKRACIJE. (nD,D,2:1)
- (21) Pepeljasta boja obraza, zastrle, ulupljene oči, mala pocrnjela usta, – ONA NEIZRECIVA BOJA MRTVE PUTI, KOJA SE NA BIJELOME ZATKU PRETVARA U ZELENKASTU GNJILOČU – sve to bješe doista – smrt. (kIV:18)
- (22) Naši prijatelji misle, da će nama uspjeti mnogo bolje povratiti gradu Osijeku ONO STARO SIMPATIČNO LICE, KOJE GA JE ČINILO MEDJU HRVATSKIM GRADOVIMA GRADOM UGLEDNIM, GRADOM SLOBODNIM, ZAUZETIM NA ODLUČNI NAČIN ZA SVOJE DOBRO KAO I DOBRO NAŠE OTAČBINE. (nNO,O,1:1).

Na osnovi znanja o izvanjezičnoj stvarnosti zaključujemo da *ono* u (20) ne najavljuje odredbu koja bi izdvojila podskup referenata imeničkog pojma, već da *ono* upućuje na svog jedinog referenta – na *von*. *Von* ima funkciju imenice, i to imenice koja je sama sebi jedini referent. Zbog potpune određenosti referenta sintagmom *ono von* RR-u je moguće ispuštiti, a da se pritom ne naruši prihvatljivost nadređene rečenice. Mogućnost ispuštanja RR-e u (20) očit je pokazatelj njezine nerestriktivnosti. U primjerima (21) i (22) referent nominalne sintagme nalazi se u izvanjezičnoj stvarnosti, a poznavanje te stvarnosti navodi na zaključak o postojanju samo jednog referenta. Upravo ta jedinstvenost referenta – samo je jedna boja mrtve puti, samo je jedno staro simpatično lice Osijeka – onemogućava javljanje semantike odabiranja kod determinatora *onaj*. *Onaj* ima podsjetničku semantiku, priziva u sjećanje poznatu jedinstvenu pojavu. Jedinstvenost pojave označene imenicom koja nije vlastita, već opća imenica moguća je samo ako se zajedno s tom imenicom u NS-i javljaju i odredbe koje sužavaju sadržaj imeničkog pojma. Takve odredbe, adjektivni i neadjektivni atributi, prisutne su u (21) i (22). Budući da već one toliko suze sadržaj imeničkog pojma da preostane samo jedan referent, RR nakon njih nema više nikakvu ulogu u omeđivanju sadržaja i referencije. Zbog toga je RR i u (21) i (22) nerestriktivna. Još je jedan primjer u kojem su brojnost odredbi unutar A-a i znanje o izvanjezičnoj stvarnosti presudni za nerestriktivnost RR-e:

- (23) To su ONE ŽALOSNE POJAVE STARIH USIDJELICA, KOJE SU ČITAVOM SVOJOM BIJELOM BILE ŽIVA OPTUŽBA LJUDSKOGA DRUŠTVA, ma da je uz njih bio tu i tamo i dirljivih primjera požrtvovnih i ljubljenih »tetaka« i »strina«. (kJT:323)

Za razliku od (20)-(22), u kojima semantike odabiranja ne može biti zbog jedinstvenosti referenta, pa je 'onaj jedan', u (23) semantike odabiranja ne može biti zbog sveobuhvatnosti referenata, pa su 'oni svi'. Cjelokupni podskup referenata poznat je prije odredbe RR-om zbog odredbi unutar samog A-a. Ako je upravna riječ RR-e imenica *pojave*, a *pojave* su već u A-u određene kao *žalosne* i kao svojstvene *starim usidjelicama*, onda je neminovno da su sve (takve) *pojave* istovremeno i *bijedne* i *optužba ljudskoga društva*, kako ih dalje sadržaj RR-e određuje. Ako je upravna riječ RR-e *usidjelice*, koje su već u A-u određene kao *stare* i kao *žalosne pojave*, opet je neminovno da su sve (takve) *usidjelice* istovremeno i *bijedne* i *optužba ljudskoga društva*, kako ih dalje sadržaj RR-e određuje. U oba slučaja RR je nerestriktivna.

Semantička razlika između *onaj* koje ima semantiku odabiranja i *onaj* koje nema semantiku odabiranja odražava se u prozodiji. Naime, nominalna sintagma u kojoj *onaj* ima semantiku odabiranja započinje izrazitom uzlaznom intonacijom. Uzlazna intonacija i naglasak na *onaj* nagovještavaju da će uslijediti restriktivna odredba u obliku RR-e. Antecedent i RRR čine jednu, neprekinutu intonacijsku cjelinu, započetu determinatorom *onaj*. *Onaj* bez semantike odabiranja nije nosilac logičkog naglaska sintagme i njegova nominalna sintagma ne započinje uzlaznom intonacijom, koja bi nagovještavala restriktivnu odredbu u obliku RR-e. Nakon takvog determinatora dolazi NRR, koja s A-om ne sačinjava neprekinutu intonacijsku cjelinu.

Uobičajeno je da u NS-i determinator *onaj*, kao i ostali determinatori, dolazi ispred imenice. Stoga su rijetki primjeri poput (24) i (25):

- (24) NAUKA ONA, KOJA IDE ZA SPOZNAJOM PSIHIČKOGA, ali se bavi samo pojavnim činjenicama duha, jest empirijska psihologija, posve analogna prirodoslovlju i prirodopisu; ako li psihologija traži iza psihičnih pojava spoznati i BIĆE ONO, KOJE IZ SEBE IZVIJA PSIHIČNE POJAVE, onda se zove racionalnom (umstvenom) psihologijom (...). (zFM:2)
- (25) Njemu valja bez ikakva zatezanja i krzmanja pripisati sva dobra i ZLA ONA, KOJA JE TURSKA DOŽIVILA TIEKOM NJEGOVOG VLADANJA. (nRNL,R,103:1)

Markiranim redosljedom članova A-a u prvi plan je stavljena imenica jer se više ne nalazi pod intonacijom dominacijom determinatora *onaj*. Time i semantika odabiranja, iako i dalje ostaje prisutna, prelazi u drugi plan, iza semantike imeničkog pojma.

4. 1. 4. Pokazni determinatori *takav* i *onakav*

Za razliku od pokazanih determinatora *ovaj*, *taj*, *onaj*, koji upućuju na nekoga ili nešto, pokazni determinatori *ovakav*, *takav*, *onakav* upućuju na osobinu i kvalitetu nekoga/nečega u usporedbi s nekim/nečim. U od-

nosu na prvu skupinu pokaznih determinatora, druga skupina se rjeđe pojavljuje u tekstu.⁵

Analizirani korpus ne sadrži ni jedan primjer u kojem bi determinator *ovakav* bio u sastavu A-a uz RR-u uvedenu pomoću relativizatora *koji*.

Determinator *takav*, pojavljujući se u A-u ispred RR-e, upućuje na RR-u, čijim se sadržajem semantički konkretizira svojstvo koje je kriterij za uspoređivanje i izdvajanje podskupa referenata. Stoga je RR uvijek restriktivna kad je u sastavu njezinog A-a determinator *takav*:

- (26) (...) te ga zamole, da usliša davnu želju tih krajeva i oživotvori u njima TAKOVU ŽELJEZNIČKU OSNOVU, KOJA ĆE IH USREĆITI. (nO,Z,250:3)
- (27) (...) razlika između običnoga čovjeka i pjesnika samo je u tome, što se pjesnika silno doimaju TAKOVI POJAVI ŽIVOTA, KOJI NA OBIČNE LJUDE NI NAJMANJE NE DJELUJU. (zAS:XIV)
- (28) Zato moraju govoriti, ili bolje čitati svoje ili tuđe govore TAKOVI ZASTUPNICI, KOJI INAČE NE MARE MNOGO ZA SVOJE ZASTUPNIČKE DUŽNOSTI. (nNO,O,21:2)
- (29) Radi li se O TAKOVOM PROLAZU, KOJI ĆE SLUŽITI RAZNIM NEKRETNINAMA, onda mogu vlasnici odnosno posjednici svih tih nekretnina ili više njih jednom te istom molbom zaiskati određenje zajedničkog nužnog prolaza. (pZON:33-34)

Ono što je navedeno za determinator *takav*, vrijedi i za determinator *onakav*. *Onakav* je svojim kataforičkim upućivanjem znak da će se određivanje sadržaja i referencije imeničkog pojma nastaviti. Uslijed toga se informacija u RR-i prima kao kriterij za odabiranje referenata, te RR biva restriktivnom:

- (30) U nas još zavisu mali obrt OD ONAKOVOG OPĆINSTVA, KOJE JOŠ IMA NOVACA ILI SMISLA ZA SOLIDNOST, da plati rukotvorne proizvode maloga obrtnika (...). (nVIO,V,3:1)

4. 1. 5. Pokazni determinator *toliki*

Od pokaznih determinatora koji upućuju na veličinu ili količinu nekoga/nečega u usporedbi s nekim/nečim u korpusu se uopće ne pojavljuju ispred RR-e uvedene relativizatorom *koji* determinatori *ovoliki* i *onoliki*, a *toliki* se pojavljuje svega u nekoliko primjera. U tim primjerima *toliki*, pokrivajući značenje 'veći broj', nije znak da će se preciznije određivanje

⁵ Razliku u zastupljenosti pokaznih determinatora pokazat ćemo na primjeru novinskog stila (za atributne RR-e uvedene relativizatorom *koji*): *ovaj*(7), *taj*(9), *onaj*(53), *ovakav*(0), *takav*(4), *onakav*(1). Sličan je odnos zastupljenosti pokaznih determinatora i u drugim stilovima.

broja nastaviti sadržajem RR-e. Stoga restriktivnost/nerestriktivnost RR-e ne ovisi o determinatoru *toliki*, već o imenici u A-u ili o drugim činionicima:

- (31) (...) kako Vam se izkazuje oduševljena zahvalnost NA TOLIKIM KRASNIM DAROVIMA, KOJIMA OBOGATISTE NAŠU MALU KNJIŽEVNOST. (nO,Z,250:2)
- (32) Na hrvatskom jeziku niesu nam pristupačni TOLIKI MISLIOCI, KOJI SU DUBLJINOM DUHA PRODIRALI U TANCINE LJUDSKE ZAGONETNE DUŠE, KOJI SU BILI NAJSNAŽNIJI TUMAČI LJUDSKIH BOLI, STRASTI I MUKA. (nNO,O,1:6)

4.2. Posvojni determinatori

Ukazivanje posvojnošću na nekoga/nešto dovoljno je da nekoga/nešto učini određenim. Zbog toga prisutnost bilo kojeg posvojnog determinatora u A-u po pravilu sa sobom povlači nerestriktivnost RR-e:

- (33) Dok je on spavao ukrao mu je nepoznati lopov NJEGOVO ODIJELO, KOJE JE LEŽALO NA STOLCU POKRAJ KREVETA i pobjegao. (nN,Z,179:3)
- (34) Što je VAŠ UDES S KOJIM RAVNA MAHNITI GNJEV MAHNITIH BOGOVA, prama nesreći onog neznanog bezimenog slijepca (...). (kIV:15)
- (35) Predodžbe i pojmovi sačinjavaju imovinu NAŠE DUŠE, KOJA IH PREDAJE PAMĆENJU, *da ih čuva*. (kJT:22)
- (36) Nakon odmora, prije prelaze na dnevni red, opominje predsjednik branitelje, da namire SVOJE GLOBE, NA KOJE SU SUĐENI ZAKLJUČKOM SENATA. (nN,Z,179:2)

Samo u dva primjera s posvojnim determinatorom ostaje otvorena mogućnost tumačenja RR-e i kao nerestriktivne i kao restriktivne, v.(37) i (38). Ali i ta dva primjera potvrđuju da prisutnost posvojnog determinatora u A-u doprinosi nerestriktivnosti RR-e jer kad u tim primjerima ne bi bilo posvojnog determinatora, RR bi se tumačila samo kao restriktivna.

- (37) Očito je, da je Schulze stajao pod dojmom Agassizova opisa, jer je SVOJA OPAŽANJA, KOJA SE NE SLAŽU S AGASSIZOVIM, nastojao svakako dovesti u sklad s Agassizovima. (zJH:73)
- (38) (...) zakon, koji bi izagnao protumađarske buntovnike i NJIHOVE DRUGOVE, KOJI UPLIVAJU NA NAROD (...) (nNO,O,1:4)

4.3. Neodređeni determinatori

Pojavljivanje neodređenog determinatora u nominalnoj sintagmi znači da referent imeničkog pojma nije poznat. Budući da se u hrvatskom

jeziku semantička opozicija 'poznat'/'nepoznat' ne obilježava redovito za svaku imenicu, kao u jezicima s gramatičkim članom, neodređeni determinator se koristi ako se značenje 'nepoznat' želi posebno istaći. Premda bismo možda očekivali kako će iza neodređenog determinatora uslijediti restriktivna odredba, primjeri iz korpusa pokazuju drugačije:

- (39) Kada je Milošević kući došao, ustanovljeno je, da je to bio NEKI VARALICA, KOJI JE SREDNJEGA STASA, OB-RASAO KESTENJAVOM BRADOM, ODJEVEN U HR-DJAVO ODJELO. (nO,Z,250:3)
- (40) Iz takova poimanja potekle su i u kasnijem vieku iznimne odredbe U NEKIH DAROVNICAH IZ ZAPADNIH, HR-VATSKIH STRANA BOSNE, U KOJIH SE OBDARENI-KU ZAJAMČUJE, da se ni za nevjeru ne će darovana sela 'odnieti' od roda, ako pojedinac bude nevjeri krivac, već da samo 'glavom svojom plaća onaj, koji zgriši'. (zVM:190)
- (41) (...) ulijeva ti u dušu neku lijenost, NEKU BEZIMENU ZLOVOLJU, KOJU MOŽE DA UTIŠA SAMO BUKA SVJECKOG ŽIVOTA. (kIV:8)
- (42) Kad bismo htjeli pripisati svojem utjecaju NEKE NOVIJE POJAVE, KOJE NAM SE PRIKAZUJU KAO SPOLJAŠNI ZNAKOVI STANOVITIH UNUTRAŠNJIH POKRETA MIRNOGA I ZADOVOLJNOGA DOSADA TIELA, bili bismo nečedni (...). (nNO,O,1:1)
- (43) (...) i kako se neopazice gube U NEKOJ SVJETLIJOJ TVA-RI, KOJA JE IZPUNILA SAV OSTALI PROSTOR OSNO-VE. (zMK:63)

(39)-(43) ilustriraju da se determinatorom *neki* referent obilježava kao nepoznat, ali se ujedno i izdvaja u skupu svih mogućih referenata imeničkog pojma. Takvim izdvajanjem referenta postiže se njegova određenost. Zato prisutnost determinatora *neki* u A-u pridonosi nerestriktivnosti RR-e. To je pogotovo očito u (44) i (45), gdje se RR može tumačiti i kao nerestriktivna i kao restriktivna, dok bi se bez determinatora *neki* u A-u mogla tumačiti samo kao restriktivna:

- (44) U NEKOM SEOCU, KOJE SE NALAZI NEDALEKO NAPULJA, živio je neki Paškval (...). (nRNL,R,103:2)
- (45) Nadalje predlaže, da se NEKI PORTRETI, KOJI NIJESU ZA GALERIJU, predadu Arheološkomu muzeju (...). (pLJ:36)

Jednaku ulogu kao determinator *neki* ima i determinator *jedan*:

- (46) IZA JEDNOGA ZAVOJA – PRED KOJIM JE DAO ZNAK TRUBLJOM – opazio je na cesti stajati JEDNU GRADSKU PRESEKU, U KOJU JE VOZAC UPRAVO NAPUŠTAO VODU. (nN,Z,177:3)
- (47) Umirili smo ga tako, da smo ga uvjerali, da su ovo hitci iz puške JEDNOGA DJEČAKA, KOJI JE PUCAO NA VRAPCE. (nN,Z,179:3)

- (48) Ne zna, da li je zbilja moguće djelovati s razlozi ili tu mora doći JEDNA SILA, KOJA UTUVLJUJE PROSVJETU, kao što su graničarski častnici utuvljivali niemštinu. (nRNL,R,103:1)
- (49) JEDNA KUĆA U KOJOJ SU STANOVALI TALIJANI, zapaljena je od »crne ruke«, jer stanovnici nisu htjeli da dadu 1000 dolara. (nRNL,R,103:2)
- (50) »Arbeiter Zeitung« prima JEDNU VIEST, PREMA KOJOJ JE 460 REZERVISTA 86. PJEŠAČKE PUKOVNIJE U BOSNI BILO NA STRAŠAN NAČIN ZANEMARENO I MUČENO GLAĐU. (nRNL,R,103:2)

Određenost referenta postignuta njegovim izdvajanjem nije takvoga tipa da bi referent istovremeno bio poznat ili/i imenovan. No, poznatost ili imenovanje referenta u većini se primjera upotrebe determinatora *jedan* ili *neki* i nisu smatrali važnima, nego je važnost pridana nekom svojstvu referenta ili nekoj okolnosti vezanoj za referenta. To svojstvo ili okolnost bivaju izneseni sadržajem RR-e. Pritom se ne mijenja opseg referencije imeničkog pojma, pa je RR nerestriktivna.

Osim neodređenih determinatora *neki* i *jedan*, koji znače 'određeni, prema nepoznati referent iz skupa referenata imeničkog pojma', u korpusu se pojavljuju i neodređeni determinatori *ikoji*, *kakav*, *kakavgod*, koji znače 'bilo koji referent iz skupa referenata imeničkog pojma'.⁶

Značenje 'bilo koji' govori o potpunoj neodređenosti referenta. Stoga se uz drugu grupu neodređenih determinatora pojavljuje RRR, donoseći kriterij na osnovi kojeg će se odabrati podskup referenata:

- (51) (...) nije zaniman ništa više OD IKOJEG DRUGOG ČLANA VIJEĆA, KOJI BI MOGAO POSTATI DIONIČAROM NOVOGA DRUŠTVA. (pSM:3)
- (52) KAKOVA NAČELNA RAZLIKA U RAZVITKU POJEDINIH OBLIKA HIDROMEDUZINI, KOJA BI BILA U SUGLASJU SA SISTEMATSKIM POREĐAJEM HIDROIDA, nije poslije više konstatirana. (zIH:73)
- (53) Podžupan nadalje može posjećivati KAKVA GOD DRUŠTVA, UDRUGE, PRIGODNE SKUPŠTINE, NA KOJIMA SE NE GOVORI MAĐARSKI, te ih smije razpustiti, pronade li na njima protunarodno bunjenje. (nNO,O,1:4)

4.4. Opći determinatori

Upotrebom općih determinatora *svi* i *svaki* u A-u ističe se da će referencija imeničkog pojma obuhvatiti čitav podskup referenata određen sadržajem RR-e. Budući da je sadržaj RR-e kriterij za biranje podskupa referenata, RR je restriktivna:

⁶ Uočavajući razliku u značenju među neodređenim zamjenicama, Musić (1899, 78–93) neodređene zamjenice dijeli na *individualne indefinite* i *generalne indefinite*.

- (54) SVI POMORSKI ČASNICI, KOJI SE NALAZE NA DOPUSTU, pozvani su prešno pod oružje. (nO,Z,250:3)
- (55) (...) a u trećoj razložiti SVE MATERIJALNE NEPRILIKE, KOJE AKADEMIJU U IZVRŠIVANJU NJEZINIH ZADATAKA PRIJEČE (...) (pLJ:24)
- (56) (...) a) danju i noću pregleda po mogućnosti SVE SUMNJIVCE, KOJI SE OBIČAVAJU BAVITI PROTUZAKONITIM ČINIMA IZ KORISTOLJUBLJA. (pNZN:4)
- (57) SVAKI PRAVAC, KOJI PROLAZI KROZ H_1 ILI H_2 , siječe k_1 i k_2 u četiri harmonijske tačke. (zJM:74)
- (58) (...) te da u obće SVAKU IGRU I LUTRIJU, ZA KOJU NIJE OSOBITA DOZVOLA IZDANA, zabrane. (pNZN:10)

Razlika između determinatora *svi* i *svaki* jedino je u tome što, upućujući na čitav podskup referenata, *svi* pritom ne ističe pojedinačnost referenata, a *svaki* pritom ističe pojedinačnost referenata.

Od pravila da je nakon determinatora *svi* odredba restriktivna odstupa se veoma rijetko. Korpus sadrži dva takva primjera, u kojima je nerestriktivnost RR-e uzrokovana brojnošću i tipom odredbi u A-u te (dodatnim) karakterom informacije u RR-i:

- (59) U svom sigurnom zakloništu mogla je da razvije kroz vijekove SVE PONAJLJEPŠE VRLINE DUŠE I SRCA, ZBOG KOJIH JE PROSLAVIŠE TOLIKI PJESNICI I UMNICI. (kJT:320)
- (60) (...) i zanimljivu potvrđnicu plemštine SVIH »GRADOKMETOVA« GRADA ROVIŠĆA, O KOJIH SE VELI, *da su oni »ad instar predialium et Nobilium (...)*«. (zVM:199)

Kao što opći determinatori ističu da će se obuhvatiti svi referenti koji odgovaraju kriteriju postavljenom u RR-i, tako odrični determinatori ističu da nema nijednog referenta koji bi odgovarao kriteriju postavljenom u RR-i. U oba slučaja postavljanje kriterija za odabir referenata čini RR-u restriktivnom. Odrični determinator pojavljuje se u korpusu samo u sljedećem primjeru:

- (61) (...) to jest ne ima NIKAKVIH HISTORIJSKIH PREDAJA, KOJE BI JOJ SMETALE (...). (zAS:50)

6. Zaključak

Iako je restriktivnost/nerestriktivnost RR-e rezultat uzajamnog odnosa više različitih činilaca, među kojima i činioci pragmatičke prirode imaju značajnu ulogu, ipak je moguće po važnosti izdvojiti ulogu formalnog konstituenta nominalne sintagme – determinatora – u ostvarivanju RR-e kao restriktivne odnosno nerestriktivne. Analiza korpusa pokazala je da u velikom broju slučajeva postoji povezanost između prisutnosti pojedinog determinatora u A-u i restriktivnosti odnosno nerestriktivnosti RR-e. Pojedini determinatori su znak da će odredba koja slijedi, uvedena

relativizatorom, biti restriktivna: pokazni determinatori *onaj, takav* i *onakav*, opći determinatori *svi* i *svaki*, neodređeni determinatori koji pokrivaju značenje 'bilo koji referent iz skupa referenata imeničkog pojma' (*ikoji, kakav god* i sl.). S druge strane, pojedini determinatori su znak da će, sadržajem ista, odredba biti nerestriktivna: pokazni determinatori *ovaj* i *taj*, svi posvojni determinatori (*moj, tvoj, njegov, njezin, naš, vaš, njihov, svoj*), neodređeni determinatori *neki* i *jedan* (što znači da za hrvatski jezik ne vrijedi tvrdnja, navedena u Smith, 1964, 38, i u Lehmann, 1984, 264, da nakon neodređenog determinatora uvijek dolazi restriktivna RR). Ako neki primjer odstupa od pravila, onda je u tome presudnu ulogu imao jedan od sljedećih činilaca (*i*) u prilog nerestriktivnosti RR-e: brojnost i tip odredbi koje se nalaze u sastavu A-a, (dodatni) karakter informacije u RR-i, predznanje sugovornika o izvanjezičnoj stvarnosti; (*ii*) u prilog restriktivnosti RR-e: bezlično upotrijebljen egzistencijalni glagol, najčešće glagol *imati*, koji upravlja A-om. Da determinatori doprinose restriktivnosti ili nerestriktivnosti RR-e, potvrđuju i primjeri u kojima se RR može tumačiti i kao restriktivna i kao nerestriktivna, a bez determinatora u A-u mogla bi se tumačiti samo kao restriktivna ili samo kao nerestriktivna.

Izvori*

- (zAS) Skabičevskij, A, *Povijest novije ruske književnosti*, /Martin Lovrenčić/, Matica hrvatska, knj. XXXIII, 1907, str. V–XV, 33–34, 49–50.
- (zFM) Marković, Franjo, *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb 1903, str. 1–10.
- (zFŠ) Šišić, Ferdo, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350–1416)*, Zagreb 1902, str. III–IV, 1–13, 15–21, 25–35, 130, 133.
- (zJH) Hadži, J, *Onogeneza i filogeneza hidromeduze*, Rad JAZU, knj. 179, matematičko-prirodoslovni razred, Zagreb 1909, str. 68–69, 71–75.
- (zJM) Majcen, Juraj, *O nekojim vlastitostima Duprocq-ove sjekotine stošca*, Rad JAZU, knj. 149, matematičko-prirodoslovni razred, Zagreb 1902, str. 70–74.
- (zMK) Kišpatić, M, *Dacit od Moždjenca kod Novoga Marofa*, Rad JAZU, knj. 179, matematičko-prirodoslovni razred, Zagreb 1909, str. 63–65.
- (zSŠ) Škreb, Stjepan, *Utjecaj zemaljske rotacije na gibanja atmosfere*, Rad JAZU, knj. 179, matematičko-prirodoslovni razred, Zagreb 1909, str. 177–187.
- (zVM) Mažuranić, Vladimir, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, sv. II*, JAZU, Zagreb 1909, str. 177–180, 185–186, 190–192, 194, 199.

* Radi velikog broja korištenih izvora ovdje se navode samo oni izvori iz kojih su primjeri citirani u članku. U skraćenicama prvo slovo unutar zagrade označava funkcionalni stil.

- (kIV) Vojnović, Ivo, *Novele, I knjiga: Perom i olovkom*, Zagreb 1910, str. 7–26. /novele/
- (kJT) Truhelka, Jagoda, *U carstvu duše. Listovi svojoj učenicu*. Osijek 1910, str. 21–29, 164, 319–328. /pisma/
- (nD,D,2) *Dubrovnik*, Dubrovnik, god. XV, 2 (1906), str.: 1–4.
- (nN,Z,177) *Novosti*, Zagreb, god. III, 177 (1909), str. 1–4.
- (nN,Z,178) *Novosti*, Zagreb, god. III, 178 (1909), str. 1–4.
- (nN,Z,179) *Novosti*, Zagreb, god. III, 179 (1909), str. 2–3.
- (nNO,O,1) *Narodna obrana*, Osijek, god. I, 1 (1902), str. 1–7.
- (nNO,O,21) *Narodna obrana*, Osijek, god. I, 21 (1902), str. 1–3.
- (nO,Z,25O) *Obzor*, Zagreb, god. XLV, 250 (1904), str. 1–4.
- (nRNL,R,103) *Riečki Novi List*, Rieka, god. III, 103 (1909), str. 1–4.
- (nRNL,R,104) *Riečki Novi List*, Rieka, god. III, 104 (1909), str. 1–4.
- (nVIO,V,3) *Vinkovci i okolica*, Vinkovci, god. XII, 3 (1908), str. 1–2.
- (pLJ) *Ljetopis JAZU za godinu 1905*, 20. svezak, Zagreb 1906, str. 17–36. /zapisnici sa sjednice/
- (pNZN) *Naputak za nadziranje sajmova i prošćenja (hramova, zborova)*, Zagreb 1910, str. 4–16.
- (pSM) *Šućaj Mravinac u pravnom svjetlu, Izvješće o sjednici općinskoga vijeća u Splitu, dneva 21. studenoga 1907*, Split 1907, str. 3–14, 19–26.
- (pZON) *Zakon o nužnim prolazima od 6. travnja 1906*, prikazao Dragan Šašel, Zagreb 1907, str. 8–14, 30–33.
- (gGZH) *Govori zastupnika hrvatskoga naroda Ivana Nep. Jemeršića izrečeni u saboru kraljevine Hrvatske u Zagrebu (po stenografskom zapisniku)*, Zagreb 1910, str. 5–21. /Virovitičanin/

LITERATURA

- Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1991.
- Dmitriev, Petr Andreevič, *Značenja opredelitel'nih pridatočnyh s odnositel'nym mestoimeniem koji*, Južnoslovenski fililog, XXV, 1961–62, 355–364.
- Grickat, Irena, *Relativno koji i što*, Naš jezik, XVI, 1967, 32–48.
- Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku*, Zagreb 21991.
- Kordić, Snježana, *Determinator – vrsta riječi ili funkcionalni razred?*, Suvremena lingvistika, XVIII, 33, 1992, 27–32.
- Kordić, Snježana, *Relativna rečenica – gramatičke nedoumice*, u *Strani jezik u dodiru s materinskim jezikom*, ur. Andrijašević, M. & Vrhovac, Y., Zagreb 1992, 151–155.
- Kordić, Snježana, *Ekstraponirana relativna rečenica*, Suvremena lingvistika, XVIII, 1992, 34.
- Lehmann, Christian, *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen; Theorie seiner Funktionen; Kompendium seiner Grammatik*, Tübingen 1984.
- Maček, Dora, *Relatives in English and Their Serbo-Croatian Equivalents*, u *Studies 6*, YSCECP, Zagreb 1975, 27–62.
- Musić, August, *Relativne rečenice u hrvatskom jeziku*, Rad JAZU, 138, 1899, 70–117.
- Pranjković, Ivo, *August Musić*, Zagreb 1989.
- Pranjković, Ivo, *Hrvatska skladnja*, Zagreb 1993.
- Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, grupa autora, Zagreb 21990.
- Radovanović, Milorad, *Spisi iz sintakse i semantike*, Novi Sad 1990.

- Raguž, Dragutin (rukopis), *Priroda i funkcija nepromjenljivoga relativna 'što'*, doktorska disertacija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1990.
- Samardžija, Marko, *Rječnik valentnosti hrvatskih glagola*, u *Kontrastivna analiza hrvatskog i engleskog jezika 4*, YSCECP, Zagreb 1992.
- Silić, Josip, *Od rečenice do teksta*, Zagreb 1984.
- Smith, Carlota, *Determiners and Relative Clauses in a Generative Grammar of English*, *Language*, 40, 1, 1964, 37-52.
- Topolinska, Zuzana, *Restrikcija nasuprot apozicije: dve vrste atributa imeničke sintagme*, *Južnoslovenski filolog*, XXXVII, 1981, 1-11.

SUMMARY

DETERMINER AS AN INDICATION OF
RESTRICTIVENESS/UNRESTRICTIVENESS OF THE RELATIVE
CLAUSES IN CROATIAN

The paper deals with nominal phrase (NP) which contains relative clause (RC). A typical RC takes the attributive function inside the NP. Apart from the attribute, NP always contains a unit functioning as a substantive and can contain a unit functioning as a determiner. All members of the NP can be put into these three functional classes (determiner, attribute, substantive) according to their function. The unmarked position of those elements in the NP is: Det - Sub - At=RC. As the attribute modifies the substantive restrictively or unrestrictedly, the RC can be restrictive or unrestricted. Although the restrictiveness/unrestrictiveness of the RC depends on many factors (and is a result of their mutual relation), among which pragmatic factors play an important role, some (formal) constituents of the NP can be taken as an indication for restrictiveness/unrestrictiveness of the RC. On the basis of corpus gathered from newspapers, literature, administrative texts and scientific texts, the present paper points out a connection between some unit functioning as a determiner and restrictiveness vs. unrestrictedness of the RC. Thus, if demonstrative pronouns *onaj, takav, onakav* are determiners, RC will be restrictive. It is the same case if definite pronouns *svi* or *svaki* are determiners. On the other hand, RC will be unrestricted if demonstrative pronouns *ovaj, taj* are determiners; if any possessive pronoun is determiner; if indefinite pronoun *neki* or number (indefinite article) *jedan* are determiners. In the above cases the restrictiveness/unrestrictiveness of the RC is predictable from the determiner.